

АГРОПРОМИСЛОВА ІНТЕГРАЦІЯ ЯК ПЕРСПЕКТИВНИЙ ВАРІАНТ ІНВЕСТИЦІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ

ЯНЧЕНКО З. Б.

кандидат економічних наук

Житомир

Невизначені природнокліматичні умови та специфіка сільськогосподарського виробництва не дозволяють багатьом аграрним підприємствам здійснювати розширене відтворення у довгостроковій перспективі. Певного покращення ситуації можна було б досягнути завдяки опануванню сучасних технологій, що сприяють підвищенню продуктивності праці, та зростанню загальних обсягів виробництва, але це вимагає значних обсягів інвестицій, яких у агросфері недостатньо. Зважаючи на те, що можливості залучення сторонніх інвесторів у сільськогосподарське виробництво через високі ризики, тривалий операційний цикл та низький спекулятивний потенціал обмежені, аграрна сфера країни потерпає від інвестиційного дефіциту. Як наслідок, сільське господарство продовжує відставати від інших галузей господарського комплексу.

Таким чином, одним із основних напрямків розвитку сільського господарства стає стимулювання процесів агропромислової інтеграції сільгоспвиробників із переробниками, сервісними, комерційними та іншими промисловими підприємствами.

Питанням пошуків інтеграційних процесів у аграрній сфері займалися Гітіномагомедова Х. М. [1], Гусенцова О. О. [2], Кайзер А. В. [5], Лаптев О. А. [3, с. 84 – 90], Міренкова Г. В. [2], Нікіфоров П. В. [4], Нікіфорова О. П. [4], Стадник А. Т. [5], Целуйко І. Г. [5], Чернышева О. А. [6] та інші науковці. Було досліджено сутність, причини та наслідки інтеграційних процесів, розглянуто типи, структуру та управління інтеграційними об'єднаннями, водночас вплив інтеграції на інвестиційне забезпечення сільськогосподарського виробництва потребує подальшого вивчення.

Мета публікації – розглянути особливості агропромислової інтеграції в Україні, її переваги та рушійні сили; дослідити вплив агропромислової інтеграції на інвестиційні процеси у сфері сільського господарства.

Під агропромисловою інтеграцією ми розуміємо процес організаційного об'єднання сільськогосподарських підприємств із промисловими товаровиробниками чи сервісними установами, що має економічні мотиви та може відбуватися у різних організаційно-правових формах, а також наступні зміцнення та розвиток взаємодії об'єднаних підприємств. За своєю суттю агропромислова інтеграція представляє собою вертикальну інтеграцію, завдяки чому її переваги полягають у заміні ринку шляхом створення підприємства, оскільки виробляти самому дешевше, ніж купувати. До інших переваг відносяться такі:

- ✦ зв'язок у єдине ціле виробництва, переробки та торгівлі;
- ✦ оздоровлення фінансового становища підприємств та організацій агропромислового виробництва;
- ✦ збільшення можливості просування на ринок конкурентоспроможної продукції сільськогосподарських товаровиробників;
- ✦ подолання локального монополізму та витіснення з обігу посередників;
- ✦ посилення ефективності протистояння інфляційним процесам та спекулятивним діям торгово-посередницьких структур при придбанні виробничих ресурсів та продажу кінцевої продукції.

Головний макроекономічний ефект агропромислової інтеграції полягає у покращенні фінансових умов відтворення сільськогосподарської продукції на базі збільшення частки сільськогосподарських виробників у сукупних доходах від виробництва та реалізації продуктів харчування (і усунення відповідно накопичених деформацій в структурі роздрібної торгівлі продовольством).

Внаслідок самоусунення державних органів від участі в регулюванні ринкових відносин між учасниками ланцюга, який включав у себе виробництво сільськогосподарської сировини, її переробку та реалізацію продуктів харчування, підприємства опинилися у різних умовах. Більш вигідним виявилось становище тих суб'єктів господарювання, що знаходились на кінцевих

ланках ланцюга агропромислового комплексу – харчової промисловості та підприємств сільськогосподарського машинобудування. Створення нових механізмів регулювання агропромислового комплексу відставало від загальних тенденцій розвитку економіки. Це призвело до виникнення стійкої тенденції до скорочення загальних обсягів сільгоспвиробництва. Як наслідок, переважна більшість підприємств, які сьогодні постачають для харчової переробки м'ясо та молоко, відчують серйозні економічні складнощі. Виникла парадоксальна ситуація, коли виробництво сільськогосподарської продукції є малорентабельним чи навіть збитковим, а її переробка приносить прибуток. Збереження відзначеної тенденції є не вигідним як для виробників сільськогосподарської продукції, так і для тих, хто її переробляє.

При збереженні існуючих умов підприємства, що переробляють сільськогосподарську продукцію, у недалекому майбутньому обов'язково зіткнуться з проблемою дефіциту вихідної сировини. Вони будуть змушені вкладати значні фінансові кошти у відновлення виробництва сільськогосподарської продукції або переходити на імпорту сировини, як це спостерігалось у середині 90-х років ХХ ст. При цьому цілком природним наслідком переходу переробних підприємств на імпорту сільськогосподарську сировину буде зростання цін на продукти харчування, остаточне руйнування українського агропромислового комплексу та збільшення продовольчої залежності країни.

Таким чином, розвиток ринкових відносин в аграрній сфері закономірно створює передумови для співпраці виробників сільськогосподарської сировини та переробних підприємств.

До основних чинників, які сприяють агропромислової інтеграції, належать накопичення та концентрація капіталу, а також зростання значення у кінцевій продукції агропромислового комплексу несільськогосподарських галузей. Для прикладу, у США в товарній продукції частка сільського господарства складає трохи більше 10%, на харчову промисловість припадає близько 20%, а на сферу розподілу та реалізації (транспортвання, збереження, торгівля) – понад 70%. У Західній Європі частка сільського господарства у вартості товарної продукції продовольчого комплексу не перевищує, згідно з різними оцінками, 20 – 30%. Більше половини припадає на сферу розподілу та реалізації продукції [4].

Незважаючи на доведені переваги інтеграції, значна кількість вітчизняних господарських суб'єктів з обережністю ставляться до цієї організаційно-економічної форми господарювання. Основна маса сільськогосподарських виробників не включається в інтеграційні процеси, натомість віддаючи перевагу ринковим механізмам взаємодії. Серед причин низької популярності агропромислової інтеграції серед вітчизняних господарників виділяють наступні:

- ✦ небажання фінансово успішних підприємств інтегруватися зі «слабкими» через побоювання знижити свою економічну ефективність;
- ✦ низький інвестиційний потенціал, тобто рівень віддачі від вкладених коштів;

- ✦ побоювання втратити податкові пільги у випадку об'єднання.

Сьогодні існують різні форми організації взаємодії агропромислових підприємств. Одні з них функціонують у замкнутому циклі «виробництво – переробка – реалізація», інші об'єднують тільки виробництво та переробку, треті – спільно здійснюють лише одну з господарських операцій. Узагальнено можна виділити такі форми організаційної взаємодії:

- ✦ об'єднання декількох господарюючих суб'єктів з метою створення замкнутого циклу в руках одного власника;
- ✦ взаємодія на договірній основі декількох самостійних юридичних осіб;
- ✦ створення простого товариства на основі договору про спільну діяльність;
- ✦ утворення різних асоціацій, наприклад, асоціації фермерських господарств.

При виборі тієї чи іншої організаційної форми ключову роль відіграють фактори, пов'язані з відносинами власності, оскільки в інтегрованих об'єднаннях часто саме вони обумовлюють ефективність центрального органу та його здатність знаходити компроміси. У випадку, якщо відносин власності між учасниками інтегрованого утворення немає, тоді проблема організації взаємодії набуває особливої гостроти через значне скорочення важелів впливу з боку центру на учасників інтегрованої структури. Зазвичай керівники підприємств віддають перевагу нехай і не масштабній, але самостійній діяльності. Включення підприємства в склад інтегрованого об'єднання обмежує доступ до фінансових потоків та підвищує рівень персонального контролю та відповідальності. Тому питання власності самі собою можуть вступати у якість перешкоди для інтеграції.

Другий момент, що визначає привабливість інтеграції – сезонність та специфічність активів. Загальновідомо, що сільськогосподарське виробництво має сезонний характер, і урожай за основними видами культур може бути отриманий лише раз на рік. Відповідно, на конкретному регіональному ринку існують об'єктивні обмеження на перероблювальний обсяг зерна. У роки поганого врожаю підприємства-переробники стикаються з проблемою недозавантаження потужностей. Як вирішення проблеми можна розглядати поставку зерна з інших регіонів, але це пов'язано з високими транспортними витратами. Проблему завантаження виробничих потужностей та гарантованих поставок переробні підприємства частково можуть вирішити шляхом вертикальної інтеграції з виробниками сільськогосподарської сировини.

Для сільгоспвиробників фактор сезонності також досить значущий. Оскільки агрономічні заходи здійснюються у стислі терміни, необхідно своєчасно організувати та профінансувати польові роботи. В умовах вертикальної інтеграції з переробниками сільгоспвиробники отримують можливість швидкого та безпечного кредитування як для закінчення операційного циклу, так і для здійснення інвестиційних програм.

Основною перевагою створення комплексів, які працюють за схемою «виробництво – переробка – реалізація», є усунення посередників на всіх етапах виробництва, що значно здешевлює виробництво кінцевої продукції. Організація роботи за такою схемою на всіх її етапах забезпечує економію енергоресурсів, ефективне використання трудових ресурсів, транспортних засобів, повне завантаження обладнання тощо та покращує якість виробленої продукції.

Створення підприємств, які включають у себе виробництво, переробку та реалізацію продуктів харчування, може стати одним із найважливіших стратегічних напрямків розвитку агропромислового комплексу. На нашу думку, загальна організаційна схема агропромислового комплексу, заснованого на інтеграції окремих підприємств, повинна включати в себе усі елементи виробничого процесу, оскільки об'єднання підприємств у рамках єдиного комплексу повністю відповідає вимогам системного підходу до рішення проблем продовольчої безпеки.

Комплекс повинен складатися з окремих структурних елементів, які взаємодіють між собою через прямі та зворотні зв'язки. Координація діяльності всіх елементів комплексу повинна здійснюватися через системно-адміністративний центр. При цьому тільки гармонійний взаємозалежний розвиток усіх структурних елементів забезпечує розвиток усіх структурних елементів та динамічно стійкий стан усієї системи. Розвиток будь-якого з елементів за рахунок інших обов'язково призведе до зниження її економічної ефективності. З урахуванням вартості матеріалів та інших витрат розмір прибутку, який отримують виробники сільськогосподарської сировини, не дозволяє їм розвиватися у напрямку переробки власної сировини.

Одним із можливих способів вирішення цієї проблеми є об'єднання капіталів декількох виробників сільськогосподарської сировини в рамках одного регіону (наприклад, району) та створення переробних комплексів на паях. Координуюча роль у створенні таких підприємств повинна належати районним управлінням сільського господарства. Саме вони мають показувати керівникам господарств переваги створення комплексів з переробки сільськогосподарської сировини та підтримувати такі проекти при їх розгляді на більш високих рівнях.

Варто відзначити, що переробні підприємства, за рідким виключенням, навіть при зацікавленості у розвитку сировинної бази не вкладають значних фінансових коштів у її розширення. Це є ще більш справедливим при створенні інтегрованих комплексів. Однією з причин цього становища є те, що підприємствам, які знаходяться на різних етапах загального виробничого процесу, на фоні ринкових відносин, що формуються, досить складно визначити основні позиції взаємовигідних угод. У сучасних умовах для вирішення проблеми створення комплексів із виробництва сільськогосподарської сировини, її переробки та виготовлення продуктів харчування необхідно більш широко використовувати фінансово-економічні механізми.

Кошти, необхідні для створення комплексів, які працюють за схемою «виробництво сільськогосподарської сировини – виробництво продуктів харчування – реалізація продуктів харчування», можна отримувати як цільові кошти, що виділяються за підсумками проведення конкурсів на кращі проекти по створенню агропромислових комплексів. Це дозволить істотно прискорити процес інтеграції сільськогосподарських підприємств та наростити ефективність агропромислового комплексу. Для створення таких підприємств можна залучати кошти місцевих бюджетів на оплатній основі. Але одночасно слід створювати умови і для залучення фінансових коштів малого, а також середнього бізнесу. Останніми роками через сильну конкуренцію рентабельність підприємств, які реалізують продукти харчування, значно знизилась. Тому багато підприємців шукають нові сфери прикладання свого капіталу. У багатьох із них розмір такого капіталу недостатній для вкладення у промисловий сектор. У той самий час придбання обладнання та облаштування цехів з переробки сільськогосподарської продукції відповідає можливостям малого та середнього бізнесу. Підвищити зацікавленість підприємців у вкладенні фінансових коштів у переробку сільськогосподарської сировини та виробництво продуктів харчування можна за рахунок створення стимулюючих фінансово-економічних механізмів.

З точки зору розвитку сільського господарства та харчової промисловості масовані інвестиції з інших галузей народного господарства є виправданими та необхідними. У результаті непропорційного розвитку галузей, зорієнтованих головним чином на експорт своєї продукції, та галузей, які обслуговують внутрішній ринок, у перших виникає значний надлишок фінансових ресурсів (енергетична, металургійна та інші види промисловості) при значному збідненні інших (сільське господарство). Одним із напрямків використання цих коштів є інвестиції у агропромисловий комплекс.

До позитивних моментів «входження» інвесторів у сільське господарство можна віднести:

- ✦ зростання інвестицій;
- ✦ залучення у обіг занедбаних земель;
- ✦ модернізацію виробництва на основі нових технологій;
- ✦ зміцнення балансової дисципліни, легалізацію господарської діяльності;
- ✦ зростання оплати праці;
- ✦ зростання зайнятості;
- ✦ скорочення транзакційних витрат у агропромислому ланцюжку через те, що інвестори, як правило, створюють централізовано керовані інтегровані формування, які об'єднують сільськогосподарських виробників, переробників та продавців продукції.

Інтеграція виробничих зв'язків не тільки забезпечує послідовність та неперервність процесу виробництва та реалізації кінцевого продукту, але й сприяє перерозподілу доходів між учасниками інтегрованих формувань у різновигідних пропорціях, що дає не стільки приватний, скільки інтегральний ефект.

Утворення інтегрованих організаційно-господарських структур дозволить кардинально змінити виробничо-економічні та фінансові відносини підприємств різних галузей. До їх створення сільськогосподарські підприємства є господарськими банкрутами з усіма притаманними для цього стану ознаками, зі зруйнованою матеріально-технічною базою. Рівень організації виробництва, праці та її оплати, технологічної дисципліни не дозволяє їм функціонувати у якості самостійних юридичних осіб. Усі або переважна більшість таких підприємств до входження у склад інтегрованого формування не мають можливості фінансування з місцевого та державного бюджетів, а також отримання банківського кредиту. Порушуються нормальні умови реалізації продукції, придбання матеріально-технічних засобів тощо. При формуванні інтегрованих структур означені функції беруть на себе інтегратори (інвестори), які, володіючи певними грошовими ресурсами та можливостями отримання кредитів у банках, у тому числі й комерційних, створюють сприятливі умови для розвитку сільськогосподарського виробництва. При цьому особлива увага приділяється наданню фінансових ресурсів на поточні витрати та придбання техніки, що дозволяє сільськогосподарським підприємствам значною мірою покращити економічне становище та прибутковість.

Агропромислова інтеграція підвищує стійкість розвитку сільськогосподарського виробництва насамперед за рахунок того, що інтегровані формування мають можливість проводити інвестування сільськогосподарського виробництва. Живий макроекономічний ефект виражається у покращенні фінансових умов відтворення у сільському господарстві.

ВИСНОВКИ

У процесі формування ринкових відносин для підприємств аграрного сектора сформувалися нерівні умови господарювання. Сильна диференціація підприємств аграрного та промислового комплексів за рівнем ефективності їх роботи у стратегічному плані не вигідна ні переробним підприємствам, ні тим більше тим, хто виробляє сільськогосподарську сировину. Для забезпечення стійкої роботи агропромислового комплексу необхідна інтеграція підприємств, що виробляють сировину, та тих, що її переробляють. Одним із напрямків вирішення означеної проблеми є створення комплексів, які включають у себе виробництво сільськогосподарської сировини, її переробку, виробництво продуктів харчування та їх реалізацію. Головним інтегратором у системі повинен стати сільськогосподарський товаровиробник – це дозволить швидше здійснити еквівалентний обмін між галузями. В орбіту інтегрованих утворень будуть втягуватись не тільки підприємства з глибокої переробки продукції (м'ясокомбінати, молококомбінати, цукрові заводи тощо), але й підприємства з виробництва сільгосптехніки, добрив тощо.

Агропромислова інтеграція дозволить не лише вирівняти соціально-економічне становище аграрної та промислової сфер, але й покращити їх інвестиційні можливості. Спад інвестиційної діяльності в сільському

господарстві викликаний, насамперед, усталеною нееквівалентністю у товарообміні сільського господарства з переробними та ресурсозберігаючими галузями. Це викликає неплатоспроможність сільськогосподарських товаровиробників і, як наслідок, їх низьку інвестиційну активність. Фінансові, комерційні та промислові суб'єкти господарювання, тобто промислові товаровиробники, сервісні підприємства, банки, фінансово-промислові групи, крупні компанії та корпорації, є більш ефективними інвесторами. Володіючи вільним капіталом, потенційні інвестори змушені шукати об'єкти для його прибуткового вкладання, тому вони об'єктивно є основними потенційними інвесторами у вітчизняне сільське господарство. ■

ЛІТЕРАТУРА

- 1. Гитиномагомедова Х. М.** Интеграция и дезинтеграция в агропромышленном секторе экономики: традиционный и инновационный подходы.– Электронный ресурс.– Режим доступа: <http://elibrary.ru/item.asp?id=14309705>.
- 2. Лаптев О. Л.** Агропромышленная интеграция в развитых странах // Экономика сельского хозяйства России.– 2008.– № 6.– С. 84 – 90.
- 3. Миренкова Г. В., Гусенцова Е. А.** Агропромышленная интеграция как основной путь преодоления недостаточной технической оснащённости сельскохозяйственного производства.– [Электронный ресурс].– Режим доступа : <http://elibrary.ru/item.asp?id=10367475>
- 4. Никифоров П. В., Никифорова Е. П.** Агропромышленная интеграция – фактор устойчивого развития сельскохозяйственного производства.– [Электронный ресурс].– Режим доступа : <http://elibrary.ru/item.asp?id=14796703>
- 5. Стадник А. Т., Кайзер А. В., Целуйко И. Г.** Эффективность глубокой переработки сельскохозяйственной продукции в условиях агропромышленной интеграции.– [Электронный ресурс].– Режим доступа : <http://elibrary.ru/item.asp?id=11765753>
- 6. Чернышева Е. А.** Агропромышленная интеграция как фактор повышения эффективности в отраслях перерабатывающего подкомплекса АПК региона (на примере республики Дагестан).– [Электронный ресурс].– Режим доступа : <http://elibrary.ru/item.asp?id=12963339>